

En otro orden de cosas, destaca por su interés el testimonio de Carles Riba (y sus dudas acerca del grado de implicación del régimen franquista en el proyecto) respecto a su participación en el Congreso de Poesía de Segovia de 1952, que supuso un importante punto de inflexión en el acercamiento de los hombres de letras castellanos y catalanes. En este Congreso, Riba dictó la conferencia «*Un siglo de renacimiento literario en Cataluña*» en la que, por supuesto, se encontraban diversas referencias a la obra de Joan Maragall. Es también parte importante del libro de Medina la que se conforma mediante las largas polémicas sostenidas entre Carles Riba y Manuel de Montoliu, en las que la naturaleza de la poesía, y el papel que, en concreto, desempeñó ésta para Joan Maragall, fueron elemento habitual y constante. De hecho, la calificación de Riba por parte de Montoliu como un *anti-maragalliano* hermético y cerebral se muestra como una fuente inesperada de alguna de las más bellas reflexiones acerca de la palabra poética que pueden encontrarse en el trabajo de Jaume Medina. También son recogidas en el libro las reacciones que provocó el trabajo de Carles Riba en la confección de una antología de la obra de Joan Maragall, y cuya repercusión, en la forma de las cartas firmadas por Ramon Guardans, Jordi Maragall i Noble y, también en este caso, Manuel de Montoliu, permite rastrear las ideas de Carles Riba acerca del aspecto más político de Maragall.

Este libro es, pues, similar a una de esas populares *matrioskas* en las que unas muñecas engloban a otras: el autor, Jaume Medina, analiza, recopila y organiza la reflexión de Carles Riba acerca del poeta Joan Maragall. Una reflexión que se presenta de manera casi cíclica, debido al acercamiento y retorno de Riba a lo largo de su vida a las cuestiones que más le interesan acerca de Maragall, entre las que destaca su teoría de la palabra viva, que justifica sobradamente el subtítulo de la monografía *la moral de la paraula*, y que funciona en gran medida como eje de su pensamiento. Esta estructura, similar a la de un catálogo razonado, justifica su organización en múltiples y breves capítulos, así como dos amplios apéndices, que siguen el proceso cronológico de la escritura de Carles Riba. El sistema escogido presenta el inconveniente, sin embargo, de hacerse algo repetitivo al lector, pero proporciona la ventaja de la exhaustividad, lo que lo convierte en una útil herramienta académica que, quizá, podría haberse perfeccionado con la inclusión de algún índice onomástico o de materias.

En todo caso, leyendo *Carles Riba i Joan Maragall o la moral de la paraula* de Jaume Medina, se puede seguir el hilo de la dedicada atención que Carles Riba prestó a Joan Maragall, poniéndose de manifiesto el quehacer intelectual del propio Riba cuyo resultado es un conjunto de obras que, como quería el poeta, no son sino actos de su voluntad.

Esther Miquel
esther.miquel@gmail.com

Villena, Isabel de (Elionor d'Aragó i de Castella), *Vita Christi*, ed. a cura de Vicent J. Escartí, València, Institució Alfons el Magnànim — Diputació de València, 2011, 609 pp., ISBN: 978-84-7822-609-2

Quan l'abadessa de la Trinitat, Aldonça de Montsoriu (o algú en nom seu), va posar el punt i final a la *Vita Christi* escrita per una seua predecessora que no hi posava el seu nom, potser ja era conscient de la importància cabdal que aquest volum atresorava. I en efecte, en trametre-la a les mans de la «molt alta, molt poderosa, cristianíssima, reina e senyora» Isabel I de Castella, no va dubtar a fer-li saber que havia estat sor Isabel de Villena, també coneguda com Elionor d'Aragó i de Castella, l'autora d'aquell text.

Més de cinc-cents anys després, i dins del marc del congrés internacional «Dones i Literatura. Entre l'edat mitjana i el renaixement», a càrrec de la Institució Alfons el Magnànim i la Diputació de València, i celebrat entre els dies 6, 7, 8 i 9 de setembre de 2011 a la mateixa ciutat de València, i ben a prop del convent de la Trinitat que va custodiar el text de sor Isabel durant tants anys, aquesta obra torna a veure la llum «oficialment» gràcies a la iniciativa de l'anomenada institució i l'experiència i precisió del professor Vicent J. Escartí, que pretén recuperar el seu valor «didàctic» i «literari» inicial a través de la visió d'una dona avançada al seu temps i defensora dels seus interessos mitjançant la paraula i la cultura.

Sor Isabel de Villena, tal com se'ns explica en la presentació que fa d'ella i del seu llinatge Pere Maria Orts i Bosch, acadèmic de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, va ser filla il·legítima d'Enric d'Aragó i de Castella, marquès de Villena. Descendent de les cases reials d'Aragó (els Barcelona i els Trastàmars) i de Castella, va quedar sota la protecció de sa tia i cosina segon, Maria de Castella, esposa del Magnànim.

Amb la *refundació* d'un nou monestir de la Trinitat a càrrec de la reina Maria, Elionor d'Aragó i de Castella va veure dirigit el destí. I així, l'any 1445, quan comptava amb només quinze anys, ingressà al monestir on acabaria ocupant la dignitat d'abadessa fins la seua mort, ocorreguda el 2 de juliol de 1490, «l'any de les morts», víctima de la pesta que assotava la ciutat.

El professor Escartí, a través de l'estudi introductor i que encapçala l'obra i que porta per nom «L'obra literària d'Isabel de Villena», ens fa reflexionar sobre l'impacte social que va suposar la instauració del nou monestir trinitari i la figura de sor Isabel de Villena com abadessa del mateix, així com el didactisme i les influències que governen la seua *Vita Christi*. En efecte, els conflictes polítics i socials que van envoltar la família del marquès de Villena, Enric d'Aragó i de Castella, van condicionar en gran mesura el tractament que d'ella se'n va fer dins l'ambient aristocràtic del moment. Ara bé, l'extinció de la memòria d'aquells que havien tingut el senyoriu de Villena, iniciada per Joan II de Castella, es va veure totalment frustrada, en ser considerada Isabel de Villena una de les primeres escriptores europees amb obra coneguda. El mateix Escartí insisteix en el fet de considerar l'autora i l'espai on es desenvolupa la seua obra un centre literari de relleu, d'acord amb les relacions que va establir l'abadessa amb literats com Ausiàs March, Joan Roís de Corella o Jaume Roig. De fet, va rebre els elogis i dedicatòries dels seus coetanis, com és el cas de Miquel Peres, dins la *Imitació de Jesucrist* o *Kempis* el 1482, i les de Bernat Fenollar i Pere Martines a *Lo passi en cobles*, el 1493.

Tot això ens fa entendre que Villena formava part del cercle literat de la seua època i que, a més, va conrear entre les parets del seu recent consagrat monestir relacions intel·lectuals amb els escriptors valencians del moment. En un moment en què les dones tenien més bé limitades les seues zones d'actuació, el monestir de la Trinitat va recollir potser les lectures d'algunes de les obres més conegudes d'aquest període històric, com és el cas de la traducció corellana de *Lo Cartoixà* o el mateix *Spill* de Jaume Roig, com s'ha indicat sovint.

Per altra banda, és la voluntat didàctica de sor Isabel la que Vicent J. Escartí tracta de desglossar a la segona part del seu estudi introductor. En aquest sentit, l'autor té en compte el conjunt de l'obra de sor Isabel, reportada, entre altres, pel testimoni del cronista Tomàs Agustí Sales i Alcalà (1707 — 1774), que esdevé fonamental per tal de ressenyar la vàlua de l'obra de l'abadessa en general i el procés d'escriptura de la seua *Vita Christi* en particular.

Certament, la voluntat literària d'Isabel de Villena té una estreta relació amb el perfeccionament individual i l'espiritualitat cristiana que exigien textos com els que ella va emprendre. En el seu cas, facilitar l'accés dels textos bíblics, del record de la vida de Jesucrist a les seues germanes religioses i, sobretot, presentar una percepció dels esdeveniments més destacats de la vida de Jesucrist allunyada en part de les consideracions triomfants, omnipotents i totpoderoses de Déu, tal com podem trobar en els seus precedents. Isabel de Villena fa la sensació d'interessar-se per les qüestions més «quotidianes» de la vida de Crist.

Respecte a les fonts, el professor Escartí recull i valora les opinions que se'n desprenen dels estudis anteriors i fa constar encertadament les influències dels textos bíblics —com els quatre evangelis— o d'altres apòcrifs, alhora que també assenjala la influència dels sants Pares o d'autors clàssics. Encara, cal dir que Villena beu de la tradició anterior respecte a l'obra que ha creat i, per tant, també són ressenyables les influències que potser van produir-li obres com les *Vitae Chisti* d'Eiximenis, *Lo Cartoixà* de Ludolf de Saxònia o el *Meditationis Vitae Christi* del pseudo-Bonaventura.

El que sí que es fa evident, i així ho fa explícit Escartí, és la importància que l'abadessa clarissa dona al gènere femení. És així com s'ha d'entendre, de fet, la peculiar estructura de la seua obra, que sembla girar entorn de la Mare de Déu i no del seu fill, ja que s'inicia amb l'anunciació de la seua Concepció i finalitza en el moment en què és assumpta en cos i ànima al cel, per ser coronada pel mateix Jesucrist. Aquest fet contrasta amb el mateix títol del llibre. Però no ha de sorprendre'ns aquell enfocament si pensem que, com assenjala Escartí, les primeres destinatàries del text eren dones i, per tant, el seu món havia de quedar projectat de manera directa en el paper que les elles mateixes desenvolupen en l'obra. És destacable l'ús que fa de representacions al·legòriques per tal d'explicitar les virtuts de la Mare de Déu, o els diàlegs declamatis i grandiloqüents, sempre amb la intenció d'impressionar el lector i acompanyats sovint de citacions bíbliques que intenta traduir o parafrasejar, facilitant-ne així la seua comprensió.

L'expressió del dolor de mare com un patiment esfereïdor, inenarrable, exorbitant fins i tot és, però, el caràcter més destacable que s'extrau en llegir la *Vita*

Christi de Villena: «¡Senyor e Fill meu! ¡Complit e acabat han los jueus tot lo que en vostra persona fer desitjaven! ¡Ells se'n van contents e jo reste tan dolorada! ¡Oh, Senyor! ¡E quina dolor e tristícia acompanyarà la vida mia recordant aquesta jornada!». I més encara quan diu: «¿Qui és qui haja nom de mare e no senta e mire ab pietat la mia dolor?» (cap. CCVIII). Ambdós exemples reflecteixen clarament el desig de Villena de presentar la Mare de Déu com una dona que pateix, que es dol amb el seu fill i, per tant, amb una sentimentalitat extrema. L'abadessa, així, també adoctrinava el seu públic femení, i el dirigia a considerar la Mare de Déu, i també Maria Magdalena, com a figures clau en la configuració del missatge de Crist. Per altra banda, cal assenyalar com Isabel de Villena combina dos plànols merament literaris (el terrenal i l'espiritual) per concentrar i desenvolupar la ideologia que planteja. Encara, cal assenyalar, com diu Escartí al seu estudi, que el llenguatge que empra l'abadessa és d'una «gran riquesa lingüística i lèxica». L'originalitat de l'obra recau, doncs, en la visió particular que es fa de la vida de Maria, mare de Jesús, que sembla que governe el transcurs del relat més que no el seu fill.

El darrer apartat de l'estudi d'Escartí és dedicat a repassar les edicions que ha conegut el text des de la seua *editio princeps* a València, l'any 1497. En aquest sentit, el professor destaca potser els dos moments d'activitat editorial més marcats: entre el 1497 i el 1527, on la *Vita Christi* de Villena va arribar a conèixer tres edicions, dues d'elles amb xil·lografies; i el que es dona des del 1916, en un moment de recuperació dels nostres clàssics, fins a l'actualitat, on es prepara fins i tot una edició que acostia l'obra de l'abadessa al públic més juvenil. D'aquest segon període, cal destacar les aportacions del també professor Albert Hauf, qui ha dedicat part de la seua tasca investigadora a l'estudi de l'obra d'Isabel de Villena i el context en què es presenta.

Així doncs, Vicent Josep Escartí, a partir de la iniciativa de la Institució Alfons el Magnànim, pretén acostar-nos l'obra de l'abadessa de la Trinitat des d'una òptica ben distinta de l'original. Acostar-nos a Isabel de Villena i la seua *Vita Christi*, o rellegir-la, és, potser, l'exercici més pràctic per entendre la concepció d'una dona i de la seua religió al bell mig del segle XV, alhora que ens podem endinsar a un tractament del llenguatge acurat, minucios i detallista, així com unes imatges de gran força i expressivitat que esdevenen, en molts casos, poètiques. Isabel de Villena treballa el seu text fins a l'extrem i ens regala una joia que ara tenim l'oportunitat de reviu, acompanyada en aquest cas del treball introductor i d'un glossari acurat preparats pel professor Vicent Josep Escartí, de manera que resulta una edició d'allò més oportuna.

Moisés Llopis i Alarcón
moilloia@alumni.uv.es

Llull, Ramon. *Disputa entre la fe i l'enteniment*. Introducció, traducció i notes de Josep Batalla + Alexander Fidora. Edició bilingüe. Turnhout, Santa Coloma de Queralt, Brepols, Obrador Edendum, Publicacions URV, 2011, ISBN: 978-84-937590-6-3; 978-84-8424-183-6. 278 pp.